

UDC | УДК : 343.97:343.953 (343.9.01)

Анотація: Автор доводить, що феномен злочину має системну природу, а суспільна безпека є системоутворюючою властивістю вказаного феномена. Це означає, що дана властивість виникає в злочині тільки тоді, коли елементи системи «злочин» – (а) охоронювані в кримінальному порядку суспільні відносини, (б) індивід, що на них зазіхає, і (в) діяння цього індивіда – структуруються. Структурою системи «злочин» є склад злочину, в зв'язку з чим констатація наявності складу злочину в скоєному є формальним доказом того, що феномен «злочин» реально виник, а отже, в позначеному цим терміном явищі існує нова властивість – суспільна безпека.

Суспільну безпеку злочину не можна розуміти спрощено в тому сенсі, що вона являє собою арифметичну суму безпеки скоєного і безпеки особи, яка скоїла відповідне діяння – автор ґрунтується на уявленні, відповідно до якого властивість суспільної безпеки злочину є «неподільною». Такий підхід дозволяє подивитись на систему з точки зору її *емерджентних* властивостей, тобто властивостей нової цілісності, які не виводяться безпосередньо з властивостей елементів, що входять у відповідну систему.

Отже, методологія системного підходу і системного аналізу може слугувати ефективним інструментом дослідження класичних проблем кримінології, зокрема небезпечності особи, що вчинила злочин.

Ключові слова: підстава кримінальної відповідальності; небезпечність особи, що вчинила злочин; системний підхід; системний аналіз; емерджентні властивості.

НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН. ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

В. Л. ЧУБАРЕВ

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
Академія адвокатури України*

✉ зв'язок з автором: через Редакцію

При всіх відмінностях у підходах до визначення поняття «особистість злочинця» більшість кримінологів як дореволюційні [1] та колишнього СРСР [2], так і сучасної України, схильні під особистістю злочинця розуміти сукупність соціальних і соціально значущих властивостей, ознак, зв'язків, відносин, які характеризують особу, що винно порушує кримінальний закон, і в поєднанні з іншими умовами і обставинами впливають на її антигромадську поведінку. При цьому зазвичай стверджується, що немає сенсу говорити про особистість злочинця як про наукову проблему, якщо злочинцям не властиві деякі риси, які відрізняють їх від тих, хто не вчиняє злочинів. Головною такою рисою автори, які дотримуються відповідної концепції, вважають *суспільну небезпечність злочинця*.

Потрібно відзначити, що питання про те, чи володіє злочинець властивістю суспільної безпеки, продовжує залишатися в науці дискусійним. Актуальність розгляду у сучасному контексті деяких кримінологічних концепцій особистості злочинця, оприлюднених кілька десятиліть тому, зумовлюється тією обставиною, що проблема суспільної безпеки особистості злочинця явно (або неявно) втілюється у відповідних кримінально-правових уявленнях про підстави кримінальної відповідальності, особливості призначення покарань, і, таким чином залишається, теоретично і практично нагальною.

Отже, декілька слів щодо історії проблеми.

Свого часу, описуючи механізм людської поведінки, О. С. Пранґішвілі зауважував, що ніяка діяльність не може актуалізуватися без *готовності до певної форми реагування* (курсів мій – В. Ч.), що спонукає суб'єкта діяти саме таким чином, а

THE HAZARD OF THE PERSON WHO COMMITTED THE CRIME. APPROACHES TO THE PROBLEM

CHUBAREV, V.

Doctor of Legal Sciences, SSenior Research Fellow,
Academy of Advocacy of Ukraine

Abstract:

The author argues that the phenomenon of crime has a systemic nature and social danger is its backbone, "system-creating" property. This means that this property appears only when the elements of the "crime" as a system, viz.: (a) protected under criminal law public relations, (b) the individual that infringe, and (c) the action of the individual, – are structured. The structure of a "crime" as a system is *corpus delicti*, and therefore the statement that the offense has been committed is a formal proof that the phenomenon of "crime" actually originated, and thus a social phenomenon marked with this term acquires a new feature – a public danger.

Social (public) danger of the crime should not be understood simplistically, in the sense that it is an arithmetic sum of the danger of the offense itself plus the danger of the person who committed the act in question - the author is based on the concept, according to which public danger as a property of crime is "indivisible." Such an approach allows us to look at the system in terms of its emergent properties, ie the properties of the new integrity that are not directly derived from the properties of the elements included in the respective system.

Therefore, the methodology of system approach and system analysis can serve as an effective tool to study classical problems of criminology, in particular, the danger of the person who committed the crime.

Keywords: grounds for criminal liability; hazard of the person who committed the crime; system approach; systems analysis; emergent properties.

не будь-яким іншим. «Індивід остільки є суб'єктом діяльності, оскільки він організовується не в самий момент діяльності, а передуготовлений до неї. Це означає, що реакція здійснюється не за принципом стимул–реакція, а як переломлена через всю систему психічної організації індивіда – виразно злагодженою систему, тобто реакція здійснюється як «узагальнена відповідь» [3]. Ґрунтуючись на такому підході, деякі автори робили висновок, що будь-яка поведінка, що відхиляється, «в більшій чи меншій мірі є реалізацією якоїсь психологічної інтенції, готовності до певного способу дій» [4].

Ту ж саму, по своїй суті, думку, хоча й в інших термінах і ґрунтуючись на інших підходах, формулювали представники різних кримінологічних шкіл: небезпека особистості злочинця відображає ту об'єктивну реальність, яка зумовлена певною структурою морально-психологічних властивостей – поглядів, переконань, оцінок, життєвих очікувань, орієнтацій, відносин до різних соціальних і моральних цінностей, до різних сторін дійсності, характером потреб і припустимими способами їх задоволення і т. д. Наявність такої структури морально-психологічних властивостей і особливостей особистості, яка у відповідній ситуації орієнтує людину на вибір антигромадського варіанту поведінки і фактично призводить до такого вибору, дає всі підстави виділити подібну особистість як якісно відмінну від законослухняних громадян.

Тим часом, багато інших авторів, які схилялися раніше до думки про специфічність поняття «особистість злочинця», згодом стали рішуче заперечувати проти такої концепції. Наприклад, Ю. Д. Блувштейн дійшов зрештою до висновку, що не існує задовільного пояснення для необхідності конструювання поняття «особистість злочинця», оскільки неможливо зрозуміти, яким чином «в момент скоєння злочину, який займає зазвичай незначний відрізок часу (іноді всього лише секунди або навіть частки секунди), особистість раптово докорінно трансформується і замість гідного члена суспільства з'являється свідомо негідний» [5]. На його думку, в таких випадках або особистість була погано вивчена, або (що швидше за все) дані про неї не відігравали помітної ролі в генезі злочину, в зв'язку з чим він знаходить сумнівною можливість формулювання даного поняття в науці.

Аналогічно міркував і О. М. Яковлев, який стверджував, що конструювання поняття «особистість злочинця» означає не що інше, як прийняття очевидності за об'єктивну реальність [6]. Не випадково обидва цитованих автора видали свого часу спільну роботу, в якій стверджувалося, що «сумнівною є сама необхідність формулювання такого поняття» [7].

Аналізуючи точку зору Ю. Д. Блувштейна, потрібно відзначити, по-перше, що наведене вище судження не відповідає думці

ОПАСНОСТЬ ЛИЦА, СОВЕРШИВШЕГО ПРЕСТУПЛЕНИЕ. ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ

ЧУБАРЕВ В. Л.

*доктор юридических наук,
старший научный сотрудник,
Академия адвокатуры Украины*

Аннотация: Автор доказывает, что феномен преступления имеет системную природу, а общественная опасность является системообразующим свойством указанного феномена. Это означает, что данное свойство возникает в преступлении только тогда, когда элементы системы «преступление» – (а) охраняемые в уголовном порядке общественные отношения, (б) индивид, который на них посягает, и (в) деяние этого индивида – структурируются. Структурой системы «преступление» является состав преступления, в связи с чем констатация наличия состава преступления в содеянном является формальным доказательством того, что феномен «преступление» реально возник, а следовательно, в обозначенном этим термином явлении существует новое свойство – общественная опасность.

Общественную опасность преступления нельзя понимать упрощенно в том смысле, что она представляет собой арифметическую сумму опасности содеянного и опасности лица, совершившего соответствующее деяние – автор основывается на представлении, согласно которому свойство общественной опасности преступления является «неделимой». Такой подход позволяет посмотреть на систему с точки зрения ее *эмерджентных* свойств, то есть свойств новой целостности, которые не выводятся непосредственно из свойств элементов, входящих в соответствующую систему.

Итак, методология системного подхода и системного анализа может служить эффективным инструментом исследования классических проблем криминологии, в частности опасности лица, совершившего преступление.

Ключевые слова: основание уголовной ответственности; опасность лица, совершившего преступление; системный подход; системный анализ; эмерджентные свойства.

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

того ж автора, який дещо раніше вважав, що особу, яка вчинила злочинне діяння, потрібно розглядати системно – людина синтезує в своїх вчинках і *внутрішню модель поведінки* (виділено мною – В. Ч.), і реальні можливості вибору здійснюваного поведінки.

По-друге, що ще більш важливо, Ю. Д. Блувштейн, який спеціалізувався на застосуванні математичних методів в криминології, в даному випадку не врахував деякі положення теорії ймовірностей, зокрема специфіку дії закону великих чисел. Якщо, як він стверджує, особистісні властивості не грають «помітної» ролі в генезі злочину, то формально-логічно це означає, що «шанс» вчинити (або не вчинити) злочин для всіх людей практично однаковий. Але тоді, як справедливо зауважив В. Борткевич [8], має бути абсолютно байдуже, з яких осіб складено сукупності злочинців в окремі роки. Тим часом численні емпіричні дані свідчать, що особи, які вчиняють злочинні діяння, і населення відповідної країни в цілому, на статистично значущому рівні відрізняються в різні роки по ряду показників, що, до речі, якраз і зумовило саме виникнення криминології як самостійної галузі наукового знання.

Оцінюючи наведені точки зору в історичній перспективі, не можна не згадати, що відповідні питання обговорювалися і в дореволюційному кримінальному праві. Наприклад, М. С. Таганцев стверджував, що «особистість входить в область кримінально-правових досліджень тільки тому, що вона проявляється в злочинному діянні, і лише остільки, оскільки вона проявляється в цьому діянні. Тому предметом кримінального права і центром вивчення є злочинне діяння, а не «злочинність», діяльність особистості, а не сама особистість» [9]. Неважко бачити, що концепція М. С. Таганцева охоплює обидві наведені вище точки зору радянських авторів.

Всебічний аналіз позиції М. С. Таганцева і авторів, що розділяли його точку зору, привів ціле покоління видатних вчених до висновку, що вона може призвести до недооцінки або навіть до оголошення несуттєвими тих особистісних властивостей, які не об'єктивувались у злочинній поведінці. Було встановлено, що реалізований представниками даного (так званого класичного) напряму в кримінальному праві підхід не дає відповіді на одне з найважливіших питань: чому за два злочинних діяння, які принципово не розрізняються між собою, різним особам суди призначають неоднакове покарання. На цій підставі ще представники соціологічної школи піддали такого роду уявлення різкій критиці. Наприклад, Е. Феррі в цьому зв'язку писав, що представники класичного напряму за допомогою обчислень, наукова неспроможність яких була визнана багатьма розсудливими криміналістами, встановлювали певне покарання за кожний злочин, подібно до того як старі носологічні формули медичної науки встановлювали певні

дози ліків для кожної хвороби. Людина, яка скоїла той чи інший злочин, займає в очах криміналіста класичної школи абсолютно другорядне місце, як колись хворий в очах медика: він – ніщо інше, як об'єкт для застосування абстрактно виведених теоретичних формул, рухомий манекен, на спині якого рука судді наклеює певну статтю кримінального уложення і який стає простим номером при приведенні у виконання вироку [10].

Як бачимо, проблематика, що обговорювалася в радянській кримінально-правовій теорії, в даному аспекті істотно не відрізнялася від дореволюційної ні в плані порушених питань, ані в сенсі одержуваних в ході їх обговорення результатів. Принципово новим можна визнати тільки наступний аргумент, висунутий прихильниками «об'єктивного характеру суспільної небезпеки». Вперше він був сформульований, якщо я не помиляюсь, М. Д. Шаргородським ще в 1961 році, і полягав у наступному: урахування особистісних властивостей при визначенні суспільної небезпеки скоєного порушує принцип рівності всіх громадян перед кримінальним законом, а тому такий підхід суперечить основним вимогам соціалістичної законності [11].

Дещо пізніше цей аргумент був сприйнятий і конкретизований Н. Ф. Кузнецовою в такий спосіб: сам зміст поняття особистості злочинця виключає вплив цієї особистості на наявність і ступінь суспільної небезпеки діяння, адже інше рішення означало б порушення конституційного принципу рівності всіх громадян перед законом, оскільки наявність або відсутність складу злочину, суспільна небезпека злочинного діяння ставилися б у залежність від позитивної або негативної характеристики, що неприпустимо [12]. Завдяки Н. Ф. Кузнецової наведений аргумент отримав в радянській науці надзвичайне поширення.

При розгляді даного аргументу автор схильний вважати, що захисники принципу рівності трактують його настільки широко, що допускають змішування понять «рівність підстав відповідальності» і «рівність покарань», між тим, за справедливим зауваженням Л. Л. Круглікова [13], наведені поняття мають різний зміст: якщо при визначенні кримінальної відповідальності суди застосовують єдині межі санкції, одні й ті самі положення Особливої частини, використовують єдині критерії

призначення покарання і т. п., то принцип рівності громадян виявляється дотриманим, хоча це ні в якій мірі не означає, що у всіх випадках вчинення однакових злочинних діянь конкретно призначені міри покарання обов'язково повинні бути ідентичними. Більш того, останнє припущення буде різко суперечити принципу індивідуалізації відповідальності.

Більш того, послідовне проведення в життя аналізованої точки зору рівнозначно запереченню правомірності формулювання інституту спеціального суб'єкта злочину. Справа в тому, що якщо строго дотримуватися позиції М. Д. Шаргородського, то потрібно буде визнати, що включення в диспозицію кримінально-правової норми будь-якої особистісної характеристики (відповідальної посадової складання, наприклад) по суті своїй означає, що певні категорії співгромадян об'єктивно ставляться в нерівні умови кримінальної відповідальності в зіставленні з семи іншими. Однак так далеко прихильники даної концепції не йдуть. Але як тільки вони погоджуються правомірністю конструювання подібного роду норм, їх позицію важко визнати скільки-небудь послідовної.

Отже, підсумовуючи цей невеличкий історичний екскурс, зазначимо, що проблема суспільної небезпеки – це є той фундамент, на якому повинно зводитися вчення про підстави кримінальної відповідальності. Тим часом дана проблема тривалий час залишається остаточно не вирішеною. Цьому чималою мірою сприяє неоднозначність використовуваної при розгляді зазначеної проблеми термінології. Справа в тому, що терміном «суспільна небезпека» в чинному кримінальному законодавстві позначаються дві різні субстанції: а) суспільна небезпека злочинного діяння (ст. 11 КК); б) суспільна небезпека особи, яка вчинила злочинне діяння (ст. 48 КК).

З цілого комплексу питань, що виникають у зв'язку з подібним слововживанням, далі будуть розглянуті наступні два: 1) чи є «суспільна небезпека» свого роду сумарною якістю, що з певною пропорцією розподіляється між злочинним діянням і особою, що його вчинила; 2) чи не є властивості злочину в цілому, злочинного діяння і винної в його учиненні особи трьома *різними* якостями, лише через непорозуміння позначеними одним і тим самим терміном? Ясно, що відповіді на ці за-

питання зумовлюють значною мірою точність і якість вирішення проблеми підстав кримінальної відповідальності.

Вивчення проблеми злочину і його суспільної небезпеки, що проводилося раніше [14], привело автора до думки про те, що феномен злочину має системну природу, а суспільна небезпека є системоутворюючою властивістю вказаного феномена. Це означає, що дана властивість виникає в злочині тільки тоді, коли елементи системи «злочин» – (а) охоронювані в кримінальному порядку суспільні відносини, (б) індивід, що на них зазіхає, і (в) діяння цього індивіда – структуруються. Структурою системи «злочин» є склад злочину, в зв'язку з чим констатація наявності складу злочину в скоєному є формальним доказом того, що феномен «злочин» реально виник, а отже, в позначеному цим терміном явищі існує нова властивість – суспільна небезпека. Здається, що відомим підтвердженням правильності цих припущень служить ст. 2 КК. Справа в тому, що в ч. 1 зазначеної статті закріплено правило про те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом. Дану норму цілком можна витлумачити в тому сенсі, що наявність складу злочину в скоєному діянні визнається доказом, що вчинене посягання має властивість суспільної небезпеки, тобто є злочином. І тоді потрібно визнати, що властивість суспільної небезпеки є інтегральною якістю злочину як нового специфічного цілого: загальновідомо, що відсутність хоча б одного елемента складу перешкоджає визнанню відповідної події злочином. А відтак, аналізована властивість не може належати окремим елементам складу злочину, оскільки в іншому випадку відкривається перспектива беззаконня: можна допускати наявність деякої величини суспільної небезпеки як «суми небезпеки» об'єкта і суб'єкта посягання навіть при відсутності об'єктивної сторони (діяння).

Наведені міркування переконують автора в тому, що суспільну небезпеку злочину не можна розуміти спрощено в тому сенсі, що вона являє собою арифметичну суму небезпеки скоєного і небезпеки особи, яка скоїла відповідне діяння. Швидше, суспільну небезпечність злочину потрібно трактувати як специфічну «алгебраїчну» суму, інтегру-

ючи певні характеристики і злочинного діяння, і винної в його скоєнні особи (і, додам, особливості об'єкту, що охороняється), і робити це на підставі алгоритму, що істотно відрізняється від операції додавання. Але тоді потрібно визнати, що кожен з перелічених елементів тріади має свої особливі властивості, а вже ці властивості виступають своєрідними аргументами, що детермінують значення суспільної небезпечності злочину, що розглядається в якості деякої функції в тому рівнянні, за допомогою якого згадана «алгебраїчна сума» обчислюється.

Іншими словами, автор ґрунтується на уявленні, відповідно до якого властивість суспільної небезпеки злочину є «неподільною». І хоча вона детермінується всіма елементами, що утворюють систему «злочин», не можна стверджувати, що якась частина зазначеної властивості «належить» відповідному елементу. Справа в тому, що кожен елемент, який входить в згадану систему, володіє деякою самостійністю, оскільки в іншому випадку його взагалі не вдалося б диференціювати. Оскільки ж такого роду диференціація існує не тільки на теоретичному рівні, а й практично здійснюється, будь-який з елементів системи «злочин» повинен отримати самостійний статус, а тому як мінімум мати хоча б одну властивість, за наявністю якої він відокремлюється від всіх інших реальностей.

Важко запропонувати властивостям названої вище тріади елементів безперечне найменування. Разом з тим не здається неприпустимою ситуація, коли властивість об'єкта посягання буде позначено «важливістю», властивість учиняти злочинного діяння – «тяжкістю», а властивість особи здійснювати відповідне посягання – «небезпекою». При вживанні запропонованих позначень властивостей елементів системи «злочин» потрібно враховувати дві обставини.

По-перше, кожна з властивостей має власне позначення, що не співпадає з назвами тих рис (якостей), які властиві лише злочину. Це усуває можливу неоднозначність у вживанні відповідних термінів і дозволяє зрозуміти, що коли мова йде про небезпеку винної особи (наприклад, особливо небезпечного рецидивіста), то дане використання не тотожне суспільній небезпеці злочину хоча б тому, що особливо небезпечний рецидивіст може взагалі не вчинити нового злочинного дія-

ня. Більш того, наведена інтерпретація пояснює ситуацію, що має місце при здійсненні щодо цього рецидивіста комплексу індивідуально-профілактичних заходів: основною метою цих заходів є досягнення такого стану, при якому реально існуюча небезпека особи не актуалізується в суспільно небезпечному посяганні, тобто не буде інтегрована в систему «злочин».

По-друге, властивість відповідної особи, що позначається терміном «небезпека», належить розуміти як деяку інтегральну латентну характеристику, яка не має однозначної «фізичної» експлікації. Щоб думка автора стала зрозумілою, наведу наступний вислів В. М. Кудрявцева: «Конкретна ситуація породжує вольовий акт не сама по собі, а лише у взаємодії з особистістю даної людини, переломлюючись через його інтереси, погляди, звички, особливості психіки та інші індивідуальні риси. Саме сукупність цих властивостей людини, що реагує на відповідну ситуацію, і визначає зміст і спрямованість вчинку» [15]. Певний стан перерахованих характеристик я як раз і називаю терміном «небезпека», вважаючи, що оголошення цих характеристик незначущими з точки зору генезису злочинної поведінки позбавляє можливості зрозуміти, як зовнішні стимули і обставини навколишнього середовища перетворюються у внутрішні, зокрема, вольові та поведінкові реакції.

Іншими словами, можна сперечатися, наскільки точно відображає термін «небезпека» деякі стани особистості, що передують здійсненню варіанту злочинної поведінки. Однак навряд чи можливо заперечувати те, що певна специфікація особистісних характеристик, що обумовила (або, навпаки, утруднила) вибір і реалізацію зазначеного варіанта поведінки, існувала реально. Як мені видається, властивість, що позначається запропонованим терміном, можна трактувати як деякий корелят ступеня ймовірності вибору індивідом саме заборонених форм поведінки, зовнішніми індикаторами якого служать цілком певні характеристики відповідного суб'єкта.

Тут також слід зробити ще одне важливе (принаймні, на думку автора) зауваження щодо неточності слововживання «особа, яка вчинила злочин». Строго кажучи, «винна особа», як елемент системи «злочин», не може перебувати в причинно-

наслідкових відносинах з системою, яка інтегрує його і є, вочевидь, системою більш високого рівня. В таких відносинах вказаний елемент перебуває з іншим підсистемним елементом – діянням. Термін «особа, яка вчинила злочин» неточно описує соціальну реальність, породжуючи дві шкідливі ілюзії. Згідно з першою – система «злочин» існує поряд з системою «винна особа». Відповідно до другої – терміни «злочин» і «злочинне діяння» є нібито логічними синонімами. Спроби теоретичного обґрунтування цих ілюзій, як мені видається, слугували тією причиною, яка зумовила абсолютно незадовільний стан наукової розробки проблеми злочину.

У подальшому викладі автор такому слововживанню слідувати не буде. Більш коректним він знаходить термін «особа, яка вчинила злочинне діяння», коли і винну особу, і вчинене їм злочинне діяння ми розглядаємо як самостійні підсистемні елементи, що інтегруються системою більш високого рівня організації – метасистемою «злочин». Подібне розуміння усуває зайві суперечності і дозволяє трактувати «небезпеку» такої особи у вигляді латентної системоутворюючої властивості феномена, який ми називаємо «особа, яка вчинила злочинне діяння». Іншими словами автор буде суворо дотримуватися системного підходу, причому коли в даній роботі використовується термін «системність», то мається на увазі той його аспект, відповідно до якого певний клас об'єктів навколишнього об'єктивного світу має особливу властивість, не ототожнюючи цей термін з поняттям «систематичність».

Відповідно до сучасних уявлень об'єкти, які є системами, це: (1) деяка кінцева множина елементів, (2) пов'язаних один з одним певними відносинами, і при цьому (3) дані елементи, їх властивості та відносини специфічним чином організовані (структуровані). Із зазначених елементів, властивостей і відносин, іменованих субстанцією (субстратом) системи, завдяки певним законам їх організації (структури) виникає нова цілісність – система, що представляє собою такий об'єкт, який володіє деякою новою властивістю, що має назву системоутворюючої. Надзвичайно важливо розуміти, що в результаті специфічної взаємодії (тобто завдяки структурі) в системі виникають властивості, які є принципово новими і які були відсутні

у взятих окремо елементах, що входять в неї. Це т.зв. *емерджентні* властивості – властивості нової цілісності, які не виводяться безпосередньо з властивостей елементів, що входять у відповідну систему. Станом на сьогодні не існує єдиного визначення поняття емерджентності, різні вчені його трактують неоднаково, а іноді й суперечливо. В одному з нещодавніх досліджень автори нарахували щонайменше 12 сутнісно різних визначень самого поняття «емерджентність» та властивості емерджентності [16]. Просто, але дотепно властивість емерджентності пояснив свого часу Г.Б. Бокій: такі властивості системи «вода», як здатність її замерзати при 0°С і кипіти при 100°С, не виводяться з властивостей її елементів – водню і кисню [17]. Цілком аналогічно властивість небезпеки в системі «особа, яка вчинила злочинне діяння» не виводиться безпосередньо з таких особистісних характеристик, як попередня судимість або неповнолітній вік.

Загальна теорія систем постійно має справу з подібними властивостями, в зв'язку з чим в кібернетиці була запропонована спеціальна модель для вивчення таких неочевидних системоутворюючих властивостей, що отримала найменування «чорної скрині». Сенс цієї моделі полягає в тому, що для вивчення латентних властивостей підбирається деяка специфікація ознак («вхідних» параметрів системи), які, за припущенням, впливають на значення системоутворюючої властивості. Саме ця остання трактується як деяка «вихідна» властивість. І хоча механізм перетворення «вхідних» параметрів в системі залишається невідомим

(саме тому «скриня» іменується «чорною»), пропонується процедура дозволяє все ж ранжувати значення «вихідних» даних, а нерідко – й пов'язати їх величину з відповідною специфікацією вхідних змінних.

Описувана методика реалізує те загальносистемне уявлення, згідно з яким будь-яка система в будь-який момент часу знаходиться в одному зі своїх станів, конкретні значення якого задаються параметрами цієї системи. Зазначені вище «вхідні» значення моделі якраз і є параметрами стану системи, а «вихідні» значення – це відповідним чином певна системоутворююча якість, притаманна саме цьому стану системи. Іншими словами, системоутворююча якість трактується у вигляді деякої функції, аргументами якої є параметри стану системи, що вивчається (набір «вхідних» змінних моделі).

Якщо «чорною скринєю» виступає система «особа, яка вчинила злочинне діяння», то стан досліджуваної системи детермінуються безліччю ознак, використовуваних в кримінальному законі для характеристики особи, що вчинила злочинне діяння. Отже, практична реалізація пропонованого підходу вимагає експериментального дослідження і теоретичного вирішення питання про те, які обставини (властивості), що характеризують особу, яка вчинила злочинне діяння, використовуються (або повинні використовуватися) як параметри того чи іншого стану зазначеної вище системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Див., напр.: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая: Лекции. Спб., 1902.
2. Див., напр.: Личность преступника. М.: Юрид. лит., 1975. С. 21; Криминология. М.: Юрид. лит., 1976. С. 150; Сахаров А. Б. Актуальные вопросы учения о личности преступника // Теоретические проблемы учения о личности преступника: Сб. науч. тр. М.: Юрид. лит., 1979. С. 12-13; та ін.
3. Прангишвили А. С. Проблема бессознательного в психологической концепции установки // Психологический журнал. Т. 1. 1980, № 6. С. 39.
4. Горяинов К. К., Кононенко В. П., Кудрявцев С. В. Взаимодействие социально-экономических и социально-психологических процессов в генезисе преступности // Сов. гос-во и право. 1985, № 12. С. 52.
5. Блувштейн Ю. Д. Понятие личности преступника // Сов. гос-во и право. 1979, № 8, С. 102.
6. Див.: Яковлев А. М. Индивидуальная профилактика преступного поведения, Горький: Горьк. высш. школа МВД СССР, 1981. С. 17.
7. Блувштейн Ю. Д., Яковлев А. М. Введение в курс криминологии, Минск: Минск, высш. школа МВД СССР, 1983, С. 57.
8. Див.: Борткевич В. Критическое рассмотрение некоторых вопросов теоретической статистики / Пер. с нем. // О теории дисперсии, М.: Статистика, 1968. С. 92.
9. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая: Лекции. Спб., 1902. С. 16.
10. Ферри Э. Уголовная социология / Пер. с франц. М., 1908. С. 12.
11. Шаргородский М.Д. Вопросы общего учения о наказании в теории советского права на современном этапе // Сов. гос-во и право. 1961, №10. С. 144
12. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. С. 67.
13. Кругликов Л.Л. О принципах назначения наказания // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном сб. науч. труд. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1985. С. 59.
14. Див.: Чубарев В. Л. Опасность лиц, совершающих преступные деяния. Киев : Украинская академия внутренних дел, 1993. 144 с.
15. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения). М.: Юрид. лит., 1968. С. 15.
16. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Емерджентні властивості системи. БІЗНЕСІНФОРМ. 2013, № 7. С. 93.
17. Бокий Г. Б. Вопросы классификации и системного подхода в минералогии // Классификация в современной науке: Сб. науч. тр. Новосибирск: Наука, 1989. С. 88–89.